

Zelk Zoltán / Duved Hers életéből*

Fagy volt éjjel, a megkeményedett hó nyikorogott a gyerek gyors lépteit alatt. Már az országúton haladt, végtelen fehér lepel volt körülötte a tájék, s a messzi falvak tornyai is megfagyva jegecesedtek égnék. Ha most meleg lett volna, és zöld hátú mező a hólepel helyett, bizonyára leheveredett volna a földre. De a rosszul fódózott csizmán beszívárgott a föld fagyos lehelete, s a vékony ruhát átharapta a szél. Menni kellett hát gyors léptekkel.

De miért kellett menni? Miért kellett napokon át gyalogolni ebben az emberveszejtő hidegben néhány pogácsával és inggel a tarisznyájában? Vándorolni és idegen ajtókon kopogni éjjeli fekvőhelyért. Igaz, most már férfi, hiszen tegnap volt bármicvó, s a rabbi is kezelt fogott vele. Igaz, de miért kell ezért most itt vándorognia a megfagyott mezőkön, és miért kell elmenni idegen emberek közé, akik közül senki sem apja, senki sem anyja. A gazdag Schwarz fia is nemrég volt bármicvó, és ő mégis otthon maradt a meleg szőnyeges szobákban, pedig ő is zsidó, az ő apja a hitközség elnöke.

Anyjára gondolt, aki kimosta ingeit, kikéfélt ruháját, és ebéddel várta, mikor hazament a héderből. Apjára gondolt, a kis hitközség sameszére, aki elsejére hazahozta a forintokat, és nyafogó öccsére, akire mindég vigyáznia kellett.

Hát ő már nem élhet közöttük? És miért? Azért, mert már férfi?

De hiszen az nem lehet, hogy ő már férfi lenne. A férfiaknak szakálluk van, a legtöbbjüknek felesgük és gyermekeik vannak. Milyen értelmetlen is a világ ezen a napon!

Csak ment, a hideg mind jobban átjárta, már kocogtak a fogai, s néha összerázkódott, és ilyenkor megcsörrent zsebében a tizenhárom krajcár.

Az arca már szederjes volt a hidegtől, mikor az első falu határába ért. A hosszú utca tele volt ünneplőruhás paraszttal, emitt a templom előtt nagy bajszerű öregek beszélgettek, s odébb valamivel tarka ruhás lányok s feketébe öltözött legények topogtak, lóbálva egymásba font kezeiket.

Egyik legény elkiáltotta magát: – Né, hogy kullog a kis zsidó! – s mintha csak jeladás lett volna ez, az útszélen játszadozó gyerekek keményre gyúrt hógolyókkal kezdték dobálni a megriadt Herselét.

– Zsidó, bidó, komendó. . .

Gyorsabbra szaporázta lépéseit, és félő tekintettel visszanezett. Végre megszánta valaki:

– Zsidót keresel, öcsém?

Intett, hogy igen.

Az ember megmutatta néki a kocsmáros házát. Itt fölmelegedett egy kicsit, evett is valamit, aztán köszönve továbbvándorolt.

Egy szekér jött vele szemben az úton, s a kocsis nevetve lekiáltott hozzá:

– Szedd a lábad, öcsém, mert megfagyasz, mint a tavalyi varnyú!

Ó, ha ő most ezen a szekéren ülhetne, estére már otthon vacsorázna. . . Benyúlt a tarisznyába, kivett egy pogácsát, és kedvetlenül rágcsálni kezdte.

Dél lehetett, a Nap az ég közepén állott, s hideg sugarai szikráztak a végtelen hómezőkön. Mintha a hatalmas hólepel minden szemecskéje megannyi szentjánosbogár lenne! Akinek szemei voltak, az láthatta ezt a ragyogást, akinek fülei voltak, az hallhatta ezt a halk zenét, ami most behömpölyögte a tájat. Milyen boldogság lenne egy meleg szoba függönye mögül kibáméskodni erre a szikrázó fehér sivatagra, s milyen keserves is órák hosszát vándorolni rajta egy vékonyka ruhában. Micsoda keserv ült a gyerek nagy fekete szemeiben, s milyen keserű taktusa volt a lépéseinek. Csak ment, ment, nyakában a tarisznya, mintha az évezredek átok lenne, amivel kiúzta őseit a tejjel és mézzel áldott földről az Örökkévaló.

És Hersele tudta, hogy vannak gyerekek, akik most puha szőnyegen játszadoznak, és ablaküveg mögül nézik az égi tolúfosztást.

Már esteledett, túljutott három falun, három kocsmában melengette megkékült lábait, mikor egy újabb falu határába érkezett. Az égen már kibújtak a fagyoskodó csillagok, s a kutyák panaszkodva fősírtak hozzájuk. Hersele megkereste a kocsmát, a kilincset félénken lenyomva benyitott. De itt nem zsidó volt a kocsmáros, és a nagy melák ember barátságatlanul ráfördmedt:

– No, mi kell?

Hersele ijedten motyogott valamit, s visszafelé húzódott. De alig tett néhány lépést, utána csapódott egy vaskos hang.

– Hé! Gyere csak ide!

Szaladni szeretett volna, de mégis megfordult, és bátortalanul odabotorkált a kiálló emberhez. Vastag, széles arcú volt ez, negyedmagával iddögált egy hosszú asztal fölé hajolva, ami üvegekkel és hosszú nyakú poharakkal volt tele.

– No, gyere csak ide, te kis zsidó. Hát ki fia vagy?

Hersele morgott valamit az orra alatt.

– De hát csak nem mégy ebben a veszett éjszakában, hiszen odafagyasz a földhő.

Széket tolt a gyerek elé, és maga mellé ültette.

– Ne félj, no! Nem esz meg senki. Majd lefeksző nálam, oszt reggelre továbbmegy.

* Részlet egy el nem készült önéletrajzi regényből. 1931-ben jelent meg a *Múlt és Jövő*-ben.

A többiek kedvetlenül rámorogtak a megszeppent gyerekre, aztán tovább énekeltek.

*„Minek nekem az a hosszú pipaszár
Mikor végigcsurog rajta mind a nyál . . .”*

A földobott hangok elszálltak Hersele fölött, s nekiütődtek a falaknak. S az emberek kifogyhatatlanul énekeltek, valaki rekedten elordította magát: – Az anyja keservit! – s a pálinkaszagú nóták botladoztak a sűrű levegőben. Az emberek ittak, énekeltek, és a részegség kikezdte az eszüket, és fényesre marta a tekintetüket. A széles arcú hirtelen átszólt Herseléhez.

– Na, most te énekelj!

Hersele egészen összehúzta magát, s ijedten rázta a fejét.

– Mit, hogy nem tudsz? Ne mondd azt nekem, az ilyen kis bóherek mind szépen tunnak énekelni.

S Hersele énekelni kezdett. Maga sem tudta, miért, a legszentebb imák egyikét énekelte. Csengő szoprán hangja keresztülsiklott az emberek mormogásán, az édeskés keleti melódia nehéz illattal töltötte be a kocsmát, s az iddogáló emberek nyitva felejtették a szájukat, és kezükbe ragadtak a fölemelt poharak.

Az emberek úgy hallgatták Hersele énekét, mintha mélység nyílt volna meg előttük, s onnan jöttek volna, ezek a dallamok. Aztán hirtelen még vadabbul vetették magukat az ivásnak, a széles arcú egy poharat vágott a mestergerendához, s az üvegszilánkok sikongva hulltak vissza. Már Herselét is itatták – igyál, kis Mózes! – kiáltozták, és szájába gyömszólték a poharat. Majd az asztalra emelték, s úgy énekeltek, az asztalon állva. Bódult volt a rossz szagú gabonapálinkától, de a hangja tisztán csengett, s a vontatott zsidó nóták úgy száll-dostak a kocsmá falai között, mint a viharúzótt madarak.

S a részeg parasztok csókolgatták a kis pajeszost, s föl-fölsírtak az idegen melódiákra.

Éjfél felé járt az idő, a mozdulatlan fehér faluban a széles arcú vánszorgott hazafelé a bódult Herselé-vel. Az apró házikók csüggedten gubbasztottak az út szélén, az átfutó szél sikongva tördelte az ereszek jégcsapjait. A Hold sárga mézt csurgatott alá a magasból, s a Föld halk szuszogással szívta magába az ég ajándékát.

– Hát kend miféle zsidókölyköt cipel magával? – förmedt föl otthon az asszony.

– Te meg csak aludj, ha mondom! Oszt ne kérdezz semmit.

– Aludjak, mi? Maga meg elveri a búza árát a kocsmában!

– Mondom te, hogy hallgass!

Vackot vetettek a földre, s ráfektették a félig már alvó Herselét. A széles arcú vetkeződni kezdett,

aztán az asszony elfújta a lámpát, s az ágyban fekve zsörtölődött tovább.

– Hát csak igyék, jól teszi, a jószág meg majd éhen vész az ólban. Tennap is mán az utolsó zödséget vittem a városba.

Egy csizma repült az asszony ágya felé, csönd lett, majd később még nekikeseredve felzokogott.

– Hogy verje meg az a jó Isten!

Aztán duruzsolva összahajoltak a falak, és álomba ringatták a három embert.

Hajnalodott már, mikor Hersele fölriadt. Kiáltani akart első réműletében, de az erőlködő hang a torkában akadt. Láta, egy szekér rohan felette, a kocsis ostornyéllal veri a megvadult lovakat, s hiába kiabál a kegyetlen ember után, rája se hederít. Az anyja ott áll a hosszú út végén, és integet neki, de valahányszor elindul feléje, mindig eltűnik. – Ó, mama züsz, ó, mama! – De hiába is sír ő, vad káromkodás felel rá, egy embernagyságú pohár közeledik feléje, tele rossz szagú pálinkával, s valaki rekedten kiabál: – Igyál, kis Mózes!

– Hát te mit nyöszörögsz?

Az asszony hajolt föléje, hosszan a szemébe nézett, és megsimogatta, akár csak az anyja szokta otthon reggelenként. Majd lekuporodott melléje a földre.

– Hát ki fia vagy, lelkem, oszt hogy kerültél ebbe a faluba?

Herselét fölbátorította az asszony jóságos hangja, és lassan beszélni kezdett. A másik értetlenül rázta a fejét, és hümmögött.

– Értem, lelkem, értem, de mért küldtek el apádék?

– Tanulni fogok a rebénél.

Az asszony csak nem tudott belenyugodni.

– Ejnye, hogy milyen is ez a ti vallásotok!

Ült a gyerek mellé kuporodva, és néha végigsimogatta a homlokát.

– Hát osztán nem volt valami melegebb gúnyád, hiszen kilel az isten hidege ezen a hosszú úton.

Elhallgatott. Megfogta a gyerek kezét, úgy tartotta egy darabig, majd hirtelen megcsókolta.

– Ej, dehogy is engednék el, ha én volnék az anyád!

Az asszonynak nem volt gyereke, ezért sokat is sugdostak róla a faluban. Ha a más gyereket cirógathatta, fölkinálkozott belőle az anyaság, s ilyenkor jó volt és puha, mint egy galamb.

– Hej, ha nekem ilyen szép fiacskám volna – sóhajtott még egyszer, s lassan elengedte Hersele kezét.

Herselét furcsa melegség töltötte el, amit csak az anyja mellett érzett, de mégis valahogy más volt ez az érzés. Idegen volt neki ez az erős testű asszony, a hangja mintha megfájdította volna a fülét.

– No, kelj föl, lelkem, aztán mosakodj meg.

S amikor Hersele újra az országútra lépett, úgy

érezte, mintha valami furcsa pokolból szabadult volna meg, ahol csupa jóságból szörnyen megkínózták. Nagyon, nagyon tehetetlennek érezte magát, akár egy eltévedt bogárka a végtelen hómezőn.

Futni kéne! Szaladni magasba dobott karokkal, és fölrikoltani a feje fölött elhúzó varjakhoz. Öreg zsidóknak látta most ezeket a fekete madarakat, ahogy hazafelé döcögnek a templomból. Az ott reb

Sáje, hogy károg a ficáncoló fiatalokra, az meg a folyton rágcsáló sakter, a csipás szemével, s ott hátul, az a lassú, a sánta Jichok...

Még egyszer visszagondolt a széles arcú parasztra és jóságos asszonyára, aztán eszébe jutott, hogy este, mielőtt lefeküdt, nem imádkozott. Mióta csak emlékezni tud, ez sohasem történt meg vele. Mint egy sötét árnyat, mint egy lerázhatatlan vétket, úgy cipelte most magával ezt a gondolatot...

Karsai László/

ZSIDÓSORS KÁRPÁTALJÁN 1944-BEN*

Ma már nagyon sokat, bár bizonyosan nem eleget tudunk arról, mi történt Kárpátalján 1944-ben az itt élő zsidókkal. Mint azt Lévai Jenő nyomán Ránki György és Randolph L. Braham is megállapította, közvetlenül 1944. március 19. után még sem a németeknek, sem a Sztójay-kormányoknak nem volt pontosan kidolgozott terve a magyarországi zsidóság sorsáról.

Ebből a szempontból három sajátos körülmény érdemel figyelmet: 1. Magyarországon, eltérően például a nyugat-európai országoktól ekkor még a lakosság összlétszámához viszonyítva igen sok zsidó élt.

2. Jelentősen befolyásolta sorsukat a hadihelyzet alakulása.

3. Ezzel összefüggésben az a tény, hogy a németek nem tudtak jelentősebb erőket erre a feladatra biztosítani, mint azt az Eichmann-kommandó viszonylag alacsony létszáma is mutatja.

Ilyen körülmények között rendkívül sok múlott azon, hogy a magyar hatóságok milyen álláspontot foglalnak el a „zsidókérdésben”. Horthy úgy döntött, hogy visszavonul, szabad kezet adott a Sztójay-kormányoknak ezen a téren is. A parlament munkáját felfüggesztették, a kormány rendeleti úton irányította az ország életét, így Horthy nem is kényszerült arra, hogy aláírását adja több százezer magyar állampolgár kifosztását, gettókba, gyűjtőtáborokba zárását, majd deportálását jelentő rendeletekhez.¹

Hogy mennyire nem előkészített, összehangolt, egy központból irányított akcióról volt szó eleinte,

azt jól mutatják a szakirodalomban eddig kevésbé felhasznált Kárpátaljai Kormányzói Biztos hivatalának 1944-es iratai is. Azt eddig is tudtuk, hogy Magyarország német megszállása után alig egy héttel a Tiszától keletre fekvő magyar területeket a német hatóságok azonnali hatállyal német vezetés alatt álló hadműveleti területté nyilvánították.² A magyar hadsereget a megszállók eleinte igen bizalmatlanul kezelték, az alegységeket laktanyáikban körülfalva tartották, ráadásul a Tiszánál záróvonalat léptettek életbe. Horthy már március 26-án kérte ennek föloldását, arra hivatkozva, hogy az ország keleti felével minden összeköttetés megszakadt.³

A korabeli hivatalos német és magyar propaganda természetesen azt állította, hogy baráti, fegyvertársi-szövetséges csapatok, nem pedig megszállók érkeztek Magyarország területére. Horthy nem mondott le, talán hatott rá Hitler fenyegetőzése, hogy ellenállás esetén szlovákokkal és románokkal fogja ellenőrzés alá vonni Magyarországot. Az idős kormányzónak lehetősége és ereje is volt ahhoz, hogy a németek eredeti jelöltjét, Imrédyt félretolja, és saját emberét (legalábbis ő így vélte), Sztójay Döme volt berlini nagykövetet nevezte ki miniszterelnökké. A náci Harmadik Birodalom magyarországi teljhatalmú megbízottja személyesen Hitlertől kapott utasítást:

„... gondoskodjék arról, hogy az ország teljes közigazgatását – a német csapatok ott-tartózkodásának idején is – az ő irányítása alatt álló kormány intézze, azzal a céllal, hogy az ország minden erőforrását, elsősorban gazdasági lehetőségeit, a közös hadviselés érdekében maximálisan kihasználja.”

Adolf Hitler ezenkívül tudtára adta magyarországi helytartójának:

* A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség nagyszülősi alapszervezete 1991. május 26-án emléktáblaavatással egybekötött konferenciát rendezett az 1944-ben haláltáborokba hurcolt zsidók emlékére. Az itt közölt tanulmány a konferenciára készített előadás bővített, átdolgozott változata.